

rijksuniversiteit
groningen

WANNEER ANGST REGEERT: DE IMPACT VAN BESTAANSONZEKERHEID OP DE HOUDING TEN OPZICHTE VAN IMMIGRANTEN

Bowy de Boer S4373669

b.w.de.boer@student.rug.nl

Vraagstelling: RS4

Begeleider: Rita Smaniotto

Reparatieversie Bachelorwerkstuk 2023

Abstract

In dit paper zal er onderzoek gedaan worden naar wat voor effect het volgen van een opleiding en het ervaren van bestaansonzekerheid hebben op de houding ten opzichte van immigranten. Dit wordt gedaan aan de hand van de volgende probleemstelling: *Kan de relatie tussen het opleidingsniveau van mensen en de houding van mensen ten opzichte van immigranten (deels) verklaard worden door de mate van bestaansonzekerheid die deze mensen ervaren?* Het doel van dit onderzoek is om meer inzicht te krijgen in welke effecten er een rol spelen op de houding van mensen ten opzichte van immigranten. Het onderzoek is uitgevoerd aan de hand van data verkregen door middel van het LISS-panel (N = 2016). De respondenten in dit panel zijn door middel van vragenlijsten bevroegd over verschillende onderwerpen zoals inkomen, persoonlijkheid en normen en waarden. Er is gevonden dat mensen met een relatief hoge opleiding over het algemeen een positievere houding ten opzichte van immigranten hebben dan mensen met een lagere opleiding. Hiernaast is gevonden dat mensen die een hoge mate van bestaansonzekerheid ervaren over het algemeen een relatief negatieve houding ten opzichte van immigranten hebben. Het onderzoek heeft echter niet kunnen laten zien dat er sprake is van een mediatie-effect van het ervaren van bestaansonzekerheid op het volgen van een opleiding. De conclusie van dit onderzoek is dan ook dat de effecten van het ervaren van bestaansonzekerheid en het volgen van onderwijs los van elkaar staan. Dit geeft voldoende reden aan beleidmakers om rekening te houden met deze effecten om op deze manier de houding ten opzichte van immigranten in een land te kunnen verbeteren.

Inleiding

In Nederland leven we heden ten dage in een zogenaamde multiculturele samenleving. Niet iedereen ziet dit als iets positiefs voor het land. Zo verschilt de houding ten opzichte van immigranten onder de burgers. Dit kan op sommige momenten tot problemen leiden, helemaal nu de immigratie alleen maar toeneemt. Zo kwamen er in het jaar 2021 en de jaren daarvoor ongeveer 200 duizend immigranten per jaar naar Nederland. In het jaar 2022 kwamen er echter bijna twee keer zoveel immigranten naar Nederland, namelijk een kleine 400 duizend (CBS, 2023). Dit zorgt ervoor dat het thema immigratie nog prominenter op de agenda van de politiek en de burgers verschenen is. Het is dan ook belangrijk om te begrijpen hoe de houding van mensen ten opzichte van immigranten is en welke mechanismen hier van invloed op zijn. Dit omdat de verschillende houdingen van mensen ten opzichte van immigranten effect hebben op de sociale cohesie in een samenleving. De mate van tolerantie van mensen in de samenleving zorgt ervoor dat minderheden wel of niet geaccepteerd en opgenomen worden in de samenleving.

Het concept houding ten opzichte van immigranten omvat onder andere de algemene mening van mensen ten opzichte van immigranten en hun perspectief op een multiculturele samenleving. Op basis van dit concept kan er dus een algemeen beeld worden gevormd van wat mensen vinden van immigranten. Voor deze verschillende houdingen ten opzichte van immigranten worden verschillende verklaringen geboden, zoals bijvoorbeeld leeftijd, sociaal vertrouwen en het aanhangen van een geloof, maar ook het opleidingsniveau is er één van (Garcia-Munoz & Milgram-Baleix, 2021; Igarashi, 2022; Igarashi & Ono, 2022). Verschillende onderzoeken hebben aangetoond dat niet alleen het niveau van een opleiding, maar ook het aantal jaren van onderwijs dat iemand gevolgd heeft effect kan hebben op de houding ten opzichte van immigranten (Van Der Heijden & Verkuyten, 2020). Het volgen van onderwijs zorgt er dus klaarblijkelijk voor dat iemand een meer positieve houding ontwikkelt ten opzichte van immigranten (Cavaille & Marshall, 2019; d’Hombres & Nunziata, 2016). Eén van de mechanismen die onderzoekers naar voren brengen voor dit fenomeen is “het

educatie effect” (Lancee & Sarrasin, 2015). Dit effect houdt in dat het volgen van meer onderwijs of het langer volgen van onderwijs ervoor kan zorgen dat bepaalde negatieve waarden bijgesteld kunnen worden. Voorbeelden van deze negatieve waarden zijn bijvoorbeeld vreemdelingenhaat en islamofobie. Daarnaast zou onderwijs ervoor kunnen zorgen dat men in staat is tot een betere cognitieve evaluatie van het proces rondom immigratie. Men kan door onderwijs meer te weten komen over het perspectief van de vluchteling en op deze manier meer begrip krijgen voor de situatie van vele vluchtelingen.

Er is echter mogelijk een andere verklaring voor het verband tussen opleiding en de houding ten opzichte van immigranten. Dit is de mate van bestaansonzekerheid die mensen voelen. Onder bestaansonzekerheid verstaan we de onzekerheid die iemand ervaart over het kunnen rondkomen in het heden of in de toekomst. Hier speelt zowel de objectieve als de subjectieve inschatting van de financiële onzekerheid een rol (Akaeda & Schöneck, 2022). Het objectieve gedeelte van het concept kan gezien worden als de objectieve financiële omstandigheden waarin iemand leeft. Mensen die geen baan hebben of mensen die lage lonen of hoge kosten hebben, kunnen hierdoor misschien moeilijker rondkomen en hierdoor in onzekerheid leven. Het subjectieve gedeelte van het concept heeft meer te maken met datgene wat de desbetreffende persoon voelt. Dit kan verschillen van hoe de situatie echt is. Zo heeft dit alles te maken met hoe een persoon zich voelt bij zijn of haar baan, inkomen en plaats op de arbeidsmarkt. In het bovenstaande wordt ook al kort ingegaan op een ander aspect van dit concept. Zo bestaat er niet alleen bestaansonzekerheid over de huidige situatie, maar kan iemand ook in onzekerheid leven over het kunnen rondkomen op de korte of lange termijn. Dit heeft dus meer te maken met dat wat nog gaat komen in de toekomst. Bestaansonzekerheid heeft dus in principe te maken met twee verschillende dimensies, enerzijds de dimensie objectief versus subjectief en anderzijds de dimensie huidige situatie versus toekomstige situatie.

Er is genoeg literatuur te vinden die laat zien dat een opleiding volgen (Cavaille & Marshall, 2019; d’Hombres & Nunziata, 2016) en bestaansonzekerheid ervaren (Butkus et al., 2016; Heizmann &

Huth, 2021; Kuntz et al., 2017) de houding van mensen ten opzichte van immigranten beïnvloedt. Logischerwijs staan deze drie effecten niet volledig los van elkaar en deze effecten zullen vaak ook een effect op elkaar hebben, maar hoe zit dit precies? Zoals eerder besproken is, is het van belang om te begrijpen wat de houding van mensen ten opzichte van immigranten beïnvloedt. Het is van belang om in onderzoeken naar de houding van mensen ten opzichte van immigranten verder te kijken naar verklaringen voor het effect van het volgen van een opleiding op de houding ten opzichte van immigranten. Dit paper heeft dan ook als doelstelling om dieper in te gaan op het effect dat het volgen van een opleiding heeft op de houding van mensen ten opzichte van immigranten, waarbij de aandacht wordt gericht op het wel of niet ervaren van bestaansonzekerheid door deze mensen.

In het vervolg van dit artikel zal er verder gekeken worden naar het verband tussen opleiding en de houding tegenover immigranten. De vraag is dan of bestaansonzekerheid een gedeeltelijke verklaring kan zijn voor dit verband. Dit geeft de volgende onderzoeksvraag: *Kan de relatie tussen het opleidingsniveau van mensen en de houding van mensen ten opzichte van immigranten (deels) verklaard worden door de mate van bestaansonzekerheid die deze mensen ervaren?*

Theorie

Onderwijs kan mogelijk een verklaring bieden voor het verschil in houdingen van mensen ten opzichte van immigranten in een maatschappij. Een veel geopperde verklaring hiervoor is het educatie effect. Het educatie effect beweert dat het volgen van onderwijs kan zorgen voor een positievere houding tegenover immigranten (Cavaille & Marshall, 2019; d’Hombres & Nunziata, 2016). Hoe meer of hoe langer men onderwijs volgt des te beter zouden bepaalde negatieve waarden bijgesteld kunnen worden. Men zal door middel van onderwijs is aanraking komen met nieuwe denkbeelden en nieuwe waarden, waarna men hun eigen denkbeelden misschien wel in twijfel zullen trekken en uiteindelijk zelfs zouden kunnen bijstellen. Het leren tolereren van mensen die anders zijn, zorgt ervoor dat men een minder negatief beeld van immigranten vormt. Daarnaast kan onderwijs ervoor zorgen dat men een ander perspectief op immigratie gaat krijgen. Zo kunnen mensen bijvoorbeeld uitgelegd krijgen wat de positieve kanten van immigratie zijn of uitgelegd krijgen waarom er soms niks anders op zit voor de desbetreffende personen. Doordat er hierdoor meer begrip kan ontstaan voor de beweegredenen van vluchtelingen kan het zo zijn dat men een andere mening gaat vormen over immigratie.

Kortom het educatie effect draait echt om het bijbrengen van nieuwe informatie en andere denkbeelden aan mensen. Wat erop zichzelf voor kan zorgen dat mensen hun houding kunnen bijstellen op basis van de ontwikkeling die ze doorgemaakt hebben. Hier speelt niet alleen het niveau van onderwijs een rol, maar natuurlijk ook de tijd die men heeft doorgebracht in het onderwijs. Een relatief hogere opleiding zal er sneller voor zorgen dat iemands houding ten opzichte wordt aangepast, omdat hier complexere en uitgebreidere informatie aan bod komt. Als iemand relatief veel jaren onderwijs volgt, hoeft de informatie niet altijd complex en uitgebreid zijn, maar vergaart men juist meer informatie wat tot dezelfde uitkomst kan leiden. Hieruit volgt de eerste hypothese: *Mensen die een hogere opleiding hebben genoten, hebben eveneens een positievere houding ten opzichte van immigranten.*

Het volgen van een bepaalde opleiding heeft niet alleen effect op de houding ten opzichte van immigranten, maar op veel meer aspecten van iemands leven, zoals bijvoorbeeld de eerder besproken bestaansonzekerheid. Zo zal een hoger opgeleid iemand over het algemeen een mindere mate van bestaansonzekerheid ervaren dan iemand die een relatief lagere opleiding heeft genoten. Als er gekeken wordt naar het objectieve deel van bestaansonzekerheid heeft deze persoon een betere positie op de arbeidsmarkt en over het algemeen een hoger salaris dan iemand met een relatief lagere opleiding. Subjectief gezien hoeft de persoon met een relatief hoge opleiding zich minder zorgen te maken over het feit of hij rond kan komen of het mogelijk verliezen van een baan. Een afgeronde universitaire opleiding zorgt ervoor dat iemand economisch gezien minder kwetsbaar is en dit verlaagt dan weer de kans op het ervaren van bestaansonzekerheid (Prieto, 2022). Niet alleen het niveau van een afgeronde opleiding kan zorgen voor minder bestaansonzekerheid, maar ook het aantal jaren dat iemand onderwijs heeft genoten, heeft hier effect op. Het langer deelnemen aan onderwijs versterkt de positie op de arbeidsmarkt van deze persoon. Dit zorgt er dus voor dat hoger opgeleide mensen minder bestaansonzekerheid ervaren dan lager opgeleide mensen.

Naast het feit dat het inkomen van lager opgeleide mensen dus lager ligt, zijn er ook nog andere aspecten die een rol spelen op de bestaansonzekerheid. Hoger opgeleide mensen hebben over het algemeen een betere arbeidspositie verworven dan relatief lager opgeleiden. Dat wil zeggen dat mensen met een relatief hogere opleiding zich vaak niet druk hoeven te maken over het verliezen van hun baan, omdat die wel zeker is. Voor lager opgeleide mensen is dit echter anders, zij hebben een minder hoog niveau van onderwijs gevolgd en hierdoor ligt hun baan meestal niet zo vast als die van hoger opgeleiden (Chung, 2019). Daarnaast zouden hoger opgeleiden bij een ontslag over het algemeen makkelijker een nieuwe baan vinden dan lager opgeleiden, omdat zij over het algemeen de betere papieren hebben, vergeleken met lager opgeleiden (Riddell & Song, 2011).

De bestaansonzekerheid die over het algemeen vooral bij relatief lager opgeleide mensen wordt gevonden, is ook van invloed op de houding ten opzichte van immigranten. Zo hebben de mensen die

een relatief hoge mate van bestaansonzekerheid ervaren over het algemeen een relatief negatieve houding ten opzichte van immigranten (Butkus et al., 2016; Heizmann & Huth, 2021; Kuntz et al., 2017). Een theorie die hieraan te linken is, is de etnische competitie theorie. Deze theorie stelt dat vooral lager opgeleiden een negatieve houding tegenover immigranten zouden kunnen aannemen, omdat vooral deze groep zal concurreren met de groep immigranten die het land binnen komt. Dit omdat deze groep over het algemeen aanspraak zal maken op onder andere banen, huisvesting en andere schaarse goederen (Vogt Isaksen, 2019). Deze aspecten komen overeen met de aspecten van bestaansonzekerheid uit dit onderzoek. Ook hier speelt het kunnen vinden van een baan of het wel of niet ontvangen van sociale zekerheid een rol op het ervaren van bestaansonzekerheid. Mensen die bestaansonzekerheid ervaren, vrezen ervoor dat immigranten hun plaats op de arbeidsmarkt en in de maatschappij in zullen nemen en zij hun baan zullen verliezen aan de nieuwkomers. Daarnaast vrezen ze ervoor dat ze in het heden of in de toekomst tekort zullen komen in wat zij nodig hebben. Hierbij kun je denken aan sociale zekerheid en huisvesting en hier komt dan ook het gevoel van competitie met de nieuwe groep vandaan. Door dit gevoel van competitie ervaren de mensen met veel bestaansonzekerheid dat de kans groter wordt dat hun groep ‘de verliezers van de maatschappij’ zullen worden. Om dit te voorkomen zullen zij er alles aan doen om ervoor te zorgen dat hun situatie er niet slechter op wordt en dit kan in sommige gevallen ervoor zorgen dat ze zich tegen de groep immigranten gaan keren. Doordat ze dit doen kiezen ze voor zichzelf en nemen hierbij een negatieve houding aan ten opzichte van de immigranten. De negatieve houding komt dus niet altijd voort uit negatieve ervaringen met immigranten of een echte afkeer tegen bepaalde etnische groepen, maar komt vooral voort uit de zorgen die mensen hebben over de eigen situatie. De invloed van opleiding op de houding van mensen ten opzichte van immigranten zou verklaard kunnen worden door het wel of niet ervaren van bestaansonzekerheid. Hieruit volgt de hypothese:

Het verband tussen de opleiding en de houding ten opzichte van immigranten van mensen wordt (deels) verklaard door de mediërende variabele bestaansonzekerheid.

Controlevariabelen

Om zonder het effect van enkele andere mogelijke verklaringen te kunnen kijken naar de hoofdeffecten uit dit onderzoek, zal er gecontroleerd worden voor de volgende variabelen. Ten eerste zal er gecontroleerd worden voor het effect van de variabele geslacht. In de data zal er gekeken worden naar huishoudhoofden, hoe dit precies zit, zal in de methodeparagraaf uitgebreid aan bod komen. Het komt erop neer dat het mannelijk geslacht over gerepresenteerd is en daarom is het van belang om te controleren voor het effect van geslacht. Ten tweede zal er gecontroleerd worden voor de variabele leeftijd. Dit omdat leeftijd wel eens effect kan hebben op zowel de variabele opleiding als de variabele bestaansonzekerheid. Men kan over het algemeen meer educatie hebben gevolgd en eveneens meer geld hebben gespaard als iemand relatief ouder is. Deze persoon heeft meer tijd gehad voor het volgen van opleidingen of het doen van betaald werk. Ten slotte zal er gecontroleerd worden voor de variabele landelijk karakter van de woonplaats. Deze variabele schetst het karakter van de woonplaats van de respondent en geeft aan of een respondent in een meer stedelijk gebied woont of op het platteland woont. Dit is van belang, omdat dit weer effect kan hebben op de houding van de participant ten opzichte van immigranten. Er is namelijk over het algemeen op het platteland een minder positief beeld ten opzichte van immigranten vergeleken met plaatsen met een meer stedelijk karakter (Wickboldt, 2003).

Methode

In de volgende paragraaf zal er een beschrijving volgen van hoe het onderzoek is uitgevoerd. Er zal inzicht gegeven worden in de methodologische beslissingen die zijn genomen. Dit zal gedaan worden door eerst te kijken naar de deelnemers aan het onderzoek om vervolgens te kijken naar het onderzoeksdesign en de procedures. Vervolgens zullen enkele operationalisaties besproken worden om te eindigen met de analyse opzet.

Dataset en steekproef

In dit onderzoek zal gebruik gemaakt worden van het LISS-panel, een langlopend onderzoek waarin respondenten langdurig gevolgd worden. Respondenten die deel uitmaken van dit panel krijgen regelmatig vragenlijsten voorgelegd over uiteenlopende onderwerpen. De verschillende vragenlijsten over verschillende onderwerpen worden ieder jaar in een vast maand afgenomen. Voor dit onderzoek is dit gebeurd in het jaar 2013 en de maanden juni/juli en december/januari (2014). Daarnaast worden de variabelen die gebruikt voor het schetsen van een achtergrond over de participanten maandelijks bijgewerkt. De vragen die gebruikt worden voor het concept bestaansonzekerheid zijn afkomstig uit een onderzoek waar 6395 respondenten benaderd zijn voor het invullen van de vragenlijst. Van dit aantal hebben 5015 (78,4%) respondenten gereageerd op de vragenlijst en hebben 4750 respondenten de vragenlijst compleet ingevuld (265 respondenten hebben de vragenlijst incompleet ingevuld). De non-respons bedroeg 1380 (21,6%). De vragen die gebruikt worden voor het meten van de houding ten opzichte van immigranten zijn afkomstig uit een onderzoek waar 6416 respondenten benaderd zijn voor het invullen van de vragenlijst. Van dit aantal hebben 5690 (88,7%) respondenten gereageerd op de vragenlijst en hebben 5652 respondenten (88,1%) de vragenlijst compleet ingevuld (38 respondenten hebben de vragenlijst incompleet ingevuld). De non-respons bedroeg 726 (11,3%).

Voor de analyses zijn er twee filters toegepast op de respondenten. Doordat de vragenlijst soms is ingevuld door meerdere mensen uit één huishouden kan er sprake zijn van afhankelijkheid tussen de

respondenten. Om dit op te lossen wordt er voor de analyses alleen gekeken naar de huishoudhoofden, zodat alle cases onafhankelijk zullen zijn. Wat de term huishoudhoofd precies inhoudt wordt als volgt beschreven: Het huishoudhoofd is degene op wiens naam het huur- of koopcontract van de woning staat. Als dat contract op meerdere namen staat, is het huishoudhoofd degene die het hoogste inkomen heeft. Er is bij de variabelen die de concepten houding ten opzichte van immigranten en bestaansonzekerheid zullen meten, sprake van item-nonrespons. Dit kan te maken hebben met het feit dat respondenten het lastig vinden om deze vragen te beantwoorden, omdat deze onderwerpen gevoelig kunnen liggen bij de respondenten. Daarnaast zullen alleen de respondenten meegenomen worden in de analyses die aangegeven hebben Nederlanders zonder migratieachtergrond te zijn. Dit wordt gedaan, omdat het toebehoren tot een bepaalde herkomstgroep effect kan hebben op de houding ten opzichte van immigranten. Respondenten die immigratie zelf of in de familie meegemaakt hebben zullen over het algemeen meer tolerantie en medelijden hebben met mensen die in eenzelfde situatie zitten (Garcia-Munoz & Milgram-Baleix, 2021). Om dit effect buiten de analyse te houden zal hierop gefilterd worden.

De data die gebruikt zijn voor dit onderzoek is verzameld door middel van online vragenlijsten. De vragenlijst is verstuurd naar een vast panel die door middel van vragenlijsten dus langdurig gevolgd worden. Aan de leden van dit panel en hun huishoudleden is gevraagd om de vragenlijst in te vullen met de voorwaarde dat de respondenten minstens zestien jaar of ouder zijn. De vragenlijst die gebruikt zijn voor dit onderzoek specificerden zich op enkele onderwerpen rond het inkomen van de participanten en de politieke oriëntatie en waarden van de respondenten. De vragenlijsten zijn opgedeeld in enkele blokken met steeds verschillende onderwerpen rondom het hoofdthema van de vragenlijst.

Operationalisaties

Opleiding is gemeten door de respondenten te vragen om zijn of haar opleiding aan te duiden in één van de categorieën die gegeven zijn. Deze categorieën zijn afkomstig van het CBS. De categorieën waaruit de respondent kon kiezen waren: 1 basisonderwijs 2 vmbo 3 havo/vwo 4 mbo 5 hbo 6 wo. Verder zijn er geen bewerkingen gedaan op deze variabele.

Voor het concept houding ten opzichte van immigranten zijn er enkele verschillende vragen uit de data gebruikt om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van dit concept. De verschillende vragen die zijn gebruikt voor het meetinstrument, vragen de respondenten over hun mening op de stellingen die te lezen zijn in de tabel. Deze items zijn de oorspronkelijke items en kunnen nog gehercodeerd worden.

Tabel 1: Items die gebruikt zijn in de schaal voor de variabele houding ten opzichte van immigranten.

Item	Antwoordmogelijkheden
Het is goed als een samenleving bestaat uit mensen van verschillende culturen.	1 helemaal oneens 2 oneens 3 niet eens, niet oneens 4 eens 5 helemaal eens
Het moet makkelijker worden om in Nederland asiel te krijgen.	1 helemaal oneens 2 oneens 3 niet eens, niet oneens 4 eens 5 helemaal eens
Legaal aanwezige buitenlanders moeten dezelfde rechten op sociale zekerheid hebben als Nederlanders.	1 helemaal oneens 2 oneens 3 niet eens, niet oneens 4 eens 5 helemaal eens
In Nederland wonen te veel allochtonen.	1 helemaal eens 2 eens 3 niet eens, niet oneens 4 oneens 5 helemaal oneens
Een wijk gaat er niet op vooruit als er veel allochtonen komen wonen.	1 helemaal eens 2 eens 3 niet eens, niet oneens 4 oneens 5 helemaal oneens

Om alle waarden van de variabelen één betekenis te geven zijn de items “In Nederland wonen te veel allochtonen” en “Een wijk gaat er niet op vooruit als er veel allochtonen komen wonen.” omgekeerd. De antwoorden van de respondenten op deze verschillende stellingen zijn samengenomen om op die manier een algemeen beeld te krijgen van hun houding ten opzichte van immigranten. Hier geeft een

hogere score een positievere houding ten opzichte van immigranten aan. Op die manier hebben alle variabelen een hoge score als iemand een positieve houding ten opzichte van immigranten heeft en een lage als de houding negatief is. Deze schaal met de hierboven besproken variabelen heeft een Cronbachs alpha van 0,779. Een Cronbachs alpha van boven de 0,7 geeft over het algemeen aan dat de schaalverdeling acceptabel is en dat er geen nieuwe variabelen toegevoegd hoeven te worden. De score van 0,779 voor deze schaal is dus acceptabel.

Voor het concept bestaansonzekerheid zijn er enkele verschillende vragen uit de data gebruikt om een zo goed mogelijk beeld te krijgen van dit concept. De vragen die zijn gebruikt, zijn te zien in de onderstaande tabel. Deze items zijn de oorspronkelijke items en kunnen nog gehercodeerd worden.

Tabel 2: Items die gebruikt zijn in de schaal voor de variabele bestaansonzekerheid.

Item	Antwoordmogelijkheden
Hoe tevreden bent u over uw financiële situatie?	1 (helemaal niet tevreden) en 10 (helemaal tevreden)
Kunt u op een schaal van 0 tot 10 aangeven of uw financiële situatie in vergelijking met een jaar geleden verbeterd of verslechterd is?	1 (Sterk verslechterd) en 10 (sterk verbeterd)
Kunt u op een schaal van 0 tot 10 aangeven hoe moeilijk of makkelijk u kunt rondkomen van uw inkomen?	1 (zeer moeilijk) en 10 (zeer makkelijk)
Verwacht u dat uw financiële situatie de komende 12 maanden zal verbeteren of verslechteren?	1 zal sterk verbeteren 2 zal licht verbeteren 3 zal ongeveer gelijk blijven 4 zal licht verslechteren 5 zal sterk verslechteren
Kijk naar de komende 12 maanden. Denkt u dan dat de uitgaven van uw huishouden.	1 veel hoger zullen zijn dan de inkomsten 2 hoger zullen zijn dan de inkomsten 3 ongeveer gelijk zullen zijn aan de inkomsten 4 lager zullen zijn dan de inkomsten 5 veel lager zullen zijn dan de inkomsten

Om alle waarden van de variabelen één betekenis te geven zijn alle items behalve: “Verwacht u dat uw financiële situatie de komende 12 maanden zal verbeteren of verslechteren?” omgekeerd. Om op

deze manier alle variabelen in eenzelfde logische richting te operationaliseren. Hiernaast zijn alle variabelen zo gecodeerd dat ze allemaal gemeten worden op een schaal die loopt van 1 tot en met 5. Op deze manier zullen de scores op de verschillende variabelen allemaal evenveel invloed hebben op de variabele bestaansonzekerheid. De antwoorden van de respondenten op deze verschillende stellingen zijn opgeteld om op die manier een beeld te krijgen van de mate van bestaansonzekerheid die de mensen ervaren. Hier geeft een hoge waarde voor deze variabele aan dat men een hoge mate van bestaansonzekerheid ervaart en een lage waarde geeft aan dat men een lage mate van bestaansonzekerheid ervaart. Op deze manier hebben alle variabelen een hoge score als iemand relatief veel bestaansonzekerheid ervaart en een lage score als iemand relatief weinig bestaansonzekerheid ervaart. Deze schaal met de hierboven besproken variabelen heeft een Cronbachs alpha van 0,761. Een Cronbachs alpha van boven de 0,7 geeft over het algemeen aan dat de schaalverdeling acceptabel is en dat er geen nieuwe variabelen toegevoegd hoeven te worden. De score van 0,761 voor deze schaal is dus acceptabel.

Controlevariabelen

Voor de controle variabele geslacht wordt er aan de respondent gevraagd om aan te geven welk geslacht hij of zij is. Hier kon in het jaar van afnamen alleen geantwoord worden met 1 man of 2 vrouw. Voor de variabele leeftijd vult de respondent zijn of haar leeftijd in op het moment van afnamen. Voor de vragenlijsten die gebruikt zijn voor dit onderzoek was dit in januari 2013. Bij de laatste controle variabele wordt er aan de respondent gevraagd om aan te geven hoe landelijk zijn of haar woonplaats is. Met antwoord categorieën tussen 1 niet landelijk en 5 zeer sterk landelijk.

Analyse-opzet

Er zal gebruik gemaakt worden van een lineaire regressieanalyse met de afhankelijke variabele houding ten opzichte van immigranten en onafhankelijke variabelen opleiding, bestaansonzekerheid, geslacht, leeftijd en het landelijk karakter van de woonplaats, waar de laatste drie variabelen dienen als controlevariabelen. Er is hier mogelijk sprake van een mediatiemodel de variabele

bestaansonzekerheid voorspelt namelijk mogelijk een deel van de relatie tussen opleiding en de houding ten opzichte van immigranten. In model 1a worden alleen de controlevariabelen opgenomen. In model 2a worden zowel de controlevariabelen als de variabele opleiding opgenomen, dit om de eerste stap van het mediatiemodel te toetsen. In model 3b zal bestaansonzekerheid als afhankelijke variabele worden gebruikt en voorspelt worden door de controlevariabele en de variabele opleiding. In model 4a zullen de controlevariabelen en beide de variabelen opleiding en bestaansonzekerheid opgenomen worden om de laatste stappen van een mediatiemodel te toetsen. Bij een mediatie effect zou het zo moeten zijn dat het toevoegen van de variabele bestaansonzekerheid ervoor zorgt dat de helling van de variabele opleiding kleiner wordt. Hier zal op worden gelet om zo een mogelijk mediatie effect aan het licht te brengen.

Resultaten

Beschrijvende statistieken

In tabel 3 zijn enkele statistieken van de verschillende variabelen te zien. Ten eerste zie je de naam van de variabele en daarna komt er achtereenvolgens het gemiddelde/percentage, de standaarddeviatie, het minimum, het maximum, het eerste kwartiel, de mediaan, het derde kwartiel en als laatste het totaal aantal respondenten. Deze statistieken laten zien hoe de verschillende verdelingen van de variabelen in elkaar steken en waar de gemiddelden van de variabelen in de verschillende schalen liggen.

Tabel 3: Beschrijving van de in de analyse opgenomen variabelen: gemiddelde (standaarddeviatie), minimum- en maximumwaarde, 1ste kwartiel, mediaan, 3de kwartiel en totaal aantal respondenten

Variabele	Gemiddelde (Standaarddeviatie)	Minimum	Maximum	1 ^{ste} kwartiel	Mediaan	3 ^{de} kwartiel	N totaal
Houding ten opzichte van immigranten	14,19 (3,55)	5,00	25,00	12,00	14,00	16,00	2016
Opleiding	3,73 (1,52)	1,00	6,00	2,00	4,00	5,00	2016
Bestaansonzekerheid	14,16 (2,95)	5,00	25,00	12,00	14,00	16,00	2016
Geslacht	71,00% Man 29,00% Vrouw	1,00	2,00	1,00	1,00	2,00	2016
Leeftijd	56,35 (14,98)	18,00	92,00	45,00	58,00	67,00	2016
Landelijk karakter woonplaats	3,00 (1,27)	1,00	5,00	2,00	3,00	4,00	2016

Met de bovenstaande statistieken van de verschillende variabelen kunnen er uitspraken worden gedaan over hoe de verdeling van de variabelen ongeveer loopt en hoe de data van de variabelen verdeeld is. Zo kan er aan de hand van de verschillende kwartielen en het gemiddelde gezien worden hoe de verdeling van de variabelen in elkaar steken. De beide kwartielen geven aan tussen welke

waarden de helft van de data ligt. Het minimum en het maximum geven dan juist weer aan welke scores hoog zijn voor bepaalde variabelen en welke scores laag zijn. Deze informatie over de data van de verschillende variabelen is van belang voor de inhoudelijke interpretatie van de resultaten.

De statistieken voor de variabele houding ten opzichte van immigranten laten ons zien dat respondenten op deze variabele evenwichtig verdeeld zijn met een gemiddelde van 14,19 dat erg dicht bij het midden van de schaal ligt, 15,00. Ook aan de kwartielen is te zien dat de data in evenwicht is, zo liggen het eerste en het derde kwartiel redelijk in de midden van de schaal ($Q1 = 14,00$ & $Q3 = 16,00$). Dit geeft dus aan dat de helft van de respondenten op deze variabele tussen de waarden 14,00 en 16,00 liggen. Enerzijds zijn er dus mensen die een relatief positieve houding hebben, maar anderzijds zijn er ook weer mensen die een relatief negatieve houding ten opzichte van immigranten hebben.

Ditzelfde geldt voor de onafhankelijke variabelen opleiding en bestaansonzekerheid. Ook hier verschillen de antwoorden van de respondenten nogal van elkaar en liggen de gemiddelden wederom dicht bij het midden van de schaal. Ook de kwartielen laten zien dat de meeste data voor deze variabelen in het midden van de schaal ligt, wat de variabelen evenwichtige variabelen maakt met weinig extreme scores.

Voor de controlevariabele landelijk karakter van de woonplaats geldt een gelijkwaardig verhaal. Ook voor deze variabele ligt de meeste data in het midden van de schaal. Voor de controlevariabelen geslacht en leeftijd is er echter een minder evenwichtige verdeling te zien. Zo is er bij de variabele geslacht een dusdanig grotere groep mannen dan vrouwen. Dit is eerder al besproken en de reden voor deze verdeling heeft te maken met het feit dat er alleen huishoudhoofden meegenomen zijn in de analyses. Onder deze huishoudhoofden zijn mannen over gerepresenteerd en dat is dan ook precies de reden waarom deze variabele meegenomen is als controlevariabele. Ook de verdeling voor de variabele leeftijd is niet zo evenwichtig als de eerder besproken variabelen. Het gros van de

data voor de variabele leeftijd heeft namelijk een relatief hoge leeftijd. De respondenten die meegenomen zijn in de analyses hebben over het algemeen dus een relatief hoge leeftijd.

In tabel 4 zijn de verschillende correlaties van de variabelen met elkaar te zien. Met de correlaties in deze tabel is de samenhang tussen de variabelen te zien en kan er een beter beeld verkregen worden van hoe de variabelen met elkaar samenhangen. Vooral de correlaties tussen de variabelen *houding ten opzichte van immigranten*, *opleiding* en *bestaansonzekerheid* zijn interessant om te bekijken voor dit specifieke onderzoek. De correlaties laten zien dat hoger opgeleiden een positievere houding ten opzichte van immigranten hebben ($r = 0,182$; $p < 0,01$) en daarnaast hebben mensen die meer bestaansonzekerheid ervaren een negatievere houding ten opzichte van immigranten ($r = -0,152$; $p < 0,01$). Hiernaast valt op dat hoger opgeleiden minder bestaansonzekerheid ervaren ($r = -0,193$; $p < 0,01$).

Tabel 4: Correlaties van alle variabelen die zijn opgenomen in de analyse

	Houding ten opzichte van immigranten	Opleiding	Bestaansonzekerheid	Geslacht	Leeftijd	Landelijk karakter woonplaats
Houding ten opzichte van immigranten	-					
Opleiding	0,182**	-				
Bestaansonzekerheid	-0,152**	-0,193**	-			
Geslacht 1 = man & 2 = vrouw	0,090**	-0,036	0,083**	-		
Leeftijd	0,010	-0,274**	0,067**	-0,072**	-	
Landelijk karakter woonplaats	0,098**	0,098**	0,012	0,081**	-0,121**	-

** , Correlatie is significant bij $p < 0,01$ N = 2016

Modevaluatie

In tabel 5 zijn de verschillende modellen, model 1a, 2a, 3b en 4a, uitgewerkt en zijn de coëfficiënten van de verschillende variabelen te zien. Bovendien is in de tabel ook de *Adjusted R²* en de *F-change* opgenomen. Deze *Adjusted R²* geeft de proportie verklaarde variantie van de variabele houding ten

opzichte van immigranten aan. In het vervolg van dit hoofdstuk zullen de verschillende modellen die in de tabel te zien zijn individueel besproken worden. Daarbij zal er gekeken worden naar de kwaliteit van verschillende getoetste modellen.

In model 1a zijn alleen de controlevariabelen geslacht, leeftijd en landelijk karakter van de woonplaats in het model opgenomen. Dit is gedaan zodat er gekeken kan worden of de coëfficiënten van de controlevariabelen ook veranderen als de andere variabelen toegevoegd worden. Dit model heeft dan ook de laagste verklaarde variantie van alle andere modellen ($Adjusted R^2 = 0,016$). Wel is dit model beter dan een model met geen enkele variabele ($F\text{-change} = 11,621$; $p < 0,001$).

In model 2a wordt de variabele opleiding aan de controlevariabelen toegevoegd. Dit zorgt voor een relatief grote stijging in de verklaarde variantie ($Adjusted R^2 = 0,052$). Het toevoegen van de variabele opleiding zorgt er dus blijkbaar voor dat het model de waarden van de respondenten voor de variabele houding ten opzichte van immigranten beter kan voorspellen. Dit blijkt ook uit de $F\text{-change}$ waarde ($F\text{-change} = 77,788$; $p < 0,001$). Model 2a kan dus significant meer variantie van de variabele houding ten opzichte van immigranten verklaren door het toevoegen van de variabele opleiding.

In model 3b worden de variabelen geslacht, leeftijd, landelijk karakter woonplaats en opleiding gebruikt om de variabele bestaansonzekerheid te voorspellen. Dit wordt gedaan om te checken of er een sprake is van een verband tussen de variabelen opleiding en bestaansonzekerheid. De verklaarde variantie voor dit model is $R^2 = 0,041$ en hier wordt een significante $F\text{-change}$ waarde bij gevonden ($F\text{-change} = 22,803$; $p < 0,001$). Dit model kan dus minder variantie van de afhankelijke variabele verklaren dan model 2a. De inhoudelijke interpretatie van dit model zal in de volgende paragraaf besproken worden.

In het laatste en uiteindelijke model 4a wordt de variabele bestaansonzekerheid toegevoegd aan de variabelen uit model 2a. Ook het toevoegen van deze variabele aan de andere variabelen laat de R^2 weer stijgen ($R^2 = 0,068$). Ook de $F\text{-change}$ waarde laat zien dat het toevoegen van de variabele bestaansonzekerheid ervoor zorgt dat model 2a er beter op wordt ($F\text{-change} = 36,112$; $p < 0,001$). De

variabele bestaansonzekerheid voegt waarde toe aan het model en zorgt ervoor dat er meer variantie van de variabele houding ten opzichte van immigranten verklaard kan worden.

Als er gekeken wordt naar de uiteindelijke effecten van de variabelen, dus de coëfficiënten van de variabelen uit het volledige model 4a, dan zijn de hellingen van alle variabelen significant. Daarnaast zorgde het toevoegen van beide de variabelen opleiding en bestaansonzekerheid voor een significante stijging in de voorspelde variantie. Het model met beide de variabelen bestaansonzekerheid en opleiding kan dus significant meer voorspellen dan een model zonder deze voorspellers of alleen met de variabele opleiding.

Voor het doen van analyses was het nodig om de assumpties te controleren, deze assumpties zijn de volgende: onafhankelijke observaties, lineair verband, homoscedasticiteit en de normaal verdeeldheid van de residuen. Bij het controleren van assumptieschendingen bleek dat er geen grote schendingen van de assumpties zijn voor de verschillende modellen. De aannames voor het gebruiken van een lineair regressiemodel zijn goed bevonden en er zijn verder geen schendingen gevonden. Hiernaast zijn de verschillende variabelen ook nog onderzocht voor mogelijke multicollineariteit. Multicollineariteit houdt in dat twee of meer verklarende variabelen uit een model sterk gecorreleerd zijn met elkaar. Als dit het geval is kan dit de berekening van de coëfficiënten beïnvloeden. Uit deze controle kwamen eveneens geen problematische resultaten.

Afsluitend is er gezocht naar extreme/invloedrijke punten, dit is gedaan aan de hand van de volgende statistieken: *de gestandaardiseerde residuen, de Leverage, de DFbeta, de DFfit en de cook's distance*. Hier werden voor een aantal cases op bepaalde controles wel hoge scores gevonden, maar als er dan beter naar deze case gekeken werd, waren er op de andere statistieken geen scores die problemen op zouden kunnen voorspellen. Voor de resultaten die uit de analyses zullen komen zijn er verder dus geen problemen gevonden. Welke controles er zijn uitgevoerd en hoe deze controles precies werken, is na te lezen in bijlage 3.

Tabel 5: Resultaten uit de regressieanalyse met als afhankelijke variabelen houding ten opzichte van immigranten en bestaansonzekerheid

	Model 1a		Model 2a		Model 3b		Model 4a	
	<i>b</i> (SE)	<i>p</i>	<i>b</i> (SE)	<i>p</i>	<i>b</i> (SE)	<i>p</i>	<i>b</i> (SE)	<i>p</i>
Constante	13,762 (0,427)	<0,001	11,057 (0,519)	<0,001	14,607 (0,434)	<0,001	13,379 (0,644)	<0,001
Geslacht (1 = man, 2 = vrouw)	0,661 (0,174)	<0,001	0,758 (0,171)	<0,001	0,505 (0,143)	<0,001	0,838 (0,170)	<0,001
Leeftijd	0,006 (0,005)	0,225	0,019 (0,005)	0,225	0,004 (0,005)	0,319	0,020 (0,005)	<0,001
Landelijk karakter woonplaats	-0,262 (0,062)	<0,001	-0,223 (0,061)	<0,001	-0,006 (0,051)	0,905	-0,224 (0,061)	<0,001
Opleiding			0,467 (0,053)	<0,001	-0,357 (0,044)	<0,001	0,410 (0,053)	<0,001
Bestaansonzekerheid							-0,159 (0,026)	<0,001
Adjusted R²	0,016		0,052		0,041		0,068	
F-Change	11,621*	<0,001	77,788**	<0,001	22,803*	<0,001	36,112***	<0,001
n	2016		2016		2016		2016	

a: Afhankelijke variabele = Houding ten opzichte van immigranten b: Afhankelijke variabele = Bestaansonzekerheid

* Vergeleken met een leeg model ** Vergeleken met model 1a *** Vergeleken met model 2a

Hypothesetoetsing

De vooraf opgestelde hypothese waren als volgt: hypothese 1: Mensen die een hogere opleiding hebben genoten, hebben eveneens een positievere houding ten opzichte van immigranten en hypothese 2: Het verband tussen de variabele opleiding en de variabele houding ten opzichte van immigranten van mensen wordt deels verklaard door de mediërende variabele bestaansonzekerheid. Deze hypothese zullen in het vervolg van deze paragraaf getoetst worden.

In model 2a wordt de variabele opleiding toegevoegd aan model 1a. Deze variabele heeft een positieve helling, wat aangeeft dat een hogere opleiding een positievere houding ten opzichte van immigranten voorspelt ($b = 0,467$; $p < 0,001$). Een stijging van 1 punt op de variabele opleiding zorgt

dus voor een stijging van 0,467 op de variabele houding ten opzichte van immigranten als alle andere variabelen gelijk worden gehouden. Hiernaast zorgt het toevoegen van de variabele ervoor dat de hellingen van de variabelen leeftijd en geslacht stijgen van $b = 0,661$ en $b = 0,006$ naar $b = 0,758$ en $b = 0,019$. Het effect van de controlevariabelen leeftijd en geslacht neemt dus toe wanneer de variabele opleiding aan het model wordt toegevoegd.

In model 3b wordt er getoetst of de controlevariabelen en de variabele opleiding de variabele bestaansonzekerheid kunnen voorspellen. In dit model worden twee significante effecten gevonden. Zo wordt er gevonden dat vrouwen over het algemeen een hogere mate van bestaansonzekerheid ervaren ($b = 0,505$; $p = 0,001$) en dat mensen met een hogere opleiding over het algemeen een mindere mate van bestaansonzekerheid ervaren ($b = -0,357$; $p < 0,001$). De helling van de controlevariabele leeftijd en landelijk karakter van de woonplaats zijn beide niet significant en hebben dus geen noemenswaardig effect op de variabele bestaansonzekerheid.

In model 4a wordt de variabele bestaansonzekerheid toegevoegd aan model 2a. Deze variabele heeft een negatieve helling, wat aangeeft dat naarmate mensen meer bestaansonzekerheid ervaren, zij een negatievere houding ten opzichte van immigranten hebben ($b = -0,159$; $p < 0,001$). Een stijging van 1 punt op de variabele bestaansonzekerheid zorgt dus voor een daling van 0,159 op de variabele houding ten opzichte van immigranten als alle andere variabelen gelijk worden gehouden. Het toevoegen van de variabele bestaansonzekerheid zorgt ervoor dat de helling van de variabele opleiding afneemt, deze gaat namelijk van 0,467 naar 0,410. Deze daling is echter niet significant. Als we namelijk naar de 95%-betrouwbaarheidsintervallen van de hellingen van de variabele opleiding kijken, zien we een overlap. Voor model 2a geldt BI = 0,363; 0,571, deze overlapt met het betrouwbaarheidsinterval uit model 4a BI = 0,306; 0,515. Het toevoegen van de variabele bestaansonzekerheid zorgt er wel voor dat de helling afneemt, maar dit is dus geen significante afnamen van de helling van de variabele opleiding. Het toevoegen van de variabele bestaansonzekerheid zorgt er wel voor dat het algemene model er beter op wordt.

Aan de hand van de modellen 2a, 3b en 4a kunnen we uitspraken doen over de hypothesen.

Hypothese 1 wordt namelijk getoetst in model 2a en hypothese 2 wordt getoetst in model 3b en 4a.

In model 2a wordt er een significant effect gevonden van de variabele opleiding op de afhankelijke variabele houding ten opzichte van immigranten ($b = 0,467$; $p < 0,001$). Mensen die een hogere opleiding hebben genoten, hebben dus eveneens een positievere houding ten opzichte van immigranten. Op basis van de bevindingen uit model 2a vinden we genoeg bewijs voor hypothese 1. Hypothese 2 wordt getoetst aan de hand van model 3b en 4a. In model 3b vinden we een significant effect van de variabele opleiding op de afhankelijke variabele bestaansonzekerheid ($b = -0,357$; $p < 0,001$). Hiernaast zien we in model 4a een significant effect van de variabele bestaansonzekerheid op de variabele houding ten opzichte van immigranten ($b = -0,159$; $p < 0,001$). Op basis van deze drie effecten kunnen we stellen dat er aan de eerste drie eisen van een mediatiemodel is voldaan. De laatste eis stelt dat het effect van de variabele opleiding moet afnemen wanneer de variabele bestaansonzekerheid wordt toegevoegd. Als je de modellen 2a en 4a met elkaar vergelijkt zie je wel een afname van de helling van de variabele opleiding, maar deze afname is niet significant. Het betrouwbaarheidsinterval van de helling uit model 2a BI = 0,363; 0,571 overlapt namelijk te veel met het betrouwbaarheidsinterval uit model 4a BI = 0,306; 0,515. Op basis van deze bevindingen vinden we niet genoeg bewijs voor hypothese 2. We kunnen dus niet stellen dat het verband tussen de variabele opleiding en de variabele houding ten opzichte van immigranten van mensen deels verklaard wordt door de mediërende variabele bestaansonzekerheid.

Conclusie en Discussie

In dit paper is er gekeken naar het effect van het opleidingsniveau van mensen op de houding van deze mensen ten opzichte van immigranten, waarbij er eveneens gekeken is naar welke rol het ervaren van bestaansonzekerheid hierop heeft. In het bijzonder is er gekeken of het effect van bestaansonzekerheid de relatie tussen opleiding en de houding ten opzichte van immigranten deels kan verklaren. Er is gevonden dat mensen met een relatief hoge opleiding over het algemeen een positievere houding ten opzichte van immigranten hebben dan mensen met een relatief lage opleiding. Hiernaast ervaren deze mensen met een relatief hoge opleiding over het algemeen minder bestaansonzekerheid dan mensen met een relatief lage opleiding. De mensen die veel bestaansonzekerheid ervaren, hebben over het algemeen een negatievere houding ten opzichte van immigranten vergeleken met mensen die weinig bestaansonzekerheid ervaren.

De bevindingen van dit onderzoek over het effect van een opleiding op de houding van mensen ten opzichte van immigranten komt overeen met wat er in de literatuur is gevonden. Het eerder besproken educatie effect (Cavaille & Marshall, 2019; d’Hombres & Nunziata, 2016) lijkt terug te komen in de bevindingen van dit onderzoek. Dit onderzoek laat zien dat het onderwijs in staat is om het perspectief van mensen te veranderen. Het volgen van onderwijs zorgt ervoor dat men op de hoogte worden gebracht van de positieve kanten van immigratie of men leert in zien dat er soms niks anders op zit voor immigranten. De vraag blijft natuurlijk nog wel hoe dit educatie effect precies in elkaar zit. Het is lastig om te zeggen welke factoren een grote rol spelen bij het veranderen van de houding van mensen ten opzichte van immigranten. De bevindingen laten wel zien dat het volgen van onderwijs niet alleen nuttig is voor het krijgen van een goede baan in de toekomst, maar het heeft ook veel toegevoegde waarde voor de zelfontwikkeling van mensen.

De bevindingen rondom het effect van bestaansonzekerheid komen eveneens overeen met de verwachtingen uit de theorie. Mensen die een hoge mate van bestaansonzekerheid ervaren, hebben over het algemeen een negatievere houding ten opzichte van immigranten dan de mensen die

weinig tot geen bestaansonzekerheid ervaren. De bestaansonzekerheid zorgt op een of andere manier voor een gevoel van concurrentie of bedreiging, wat leidt tot deze relatief negatieve houding ten opzichte van immigranten. De komst of de aanwezigheid van immigranten zou voor een gevoel van stress kunnen zorgen bij de mensen die een hoge mate van bestaansonzekerheid ervaren en dit zou dan kunnen leiden tot een negatieve houding van deze mensen ten opzichte van immigranten. Deze stress zou te maken kunnen hebben met de angst die de mensen hebben over het verliezen van hun plek in de maatschappij en op de arbeidsmarkt en de daarbij komende twijfels over het kunnen aanhouden van de huidige levensstijl.

In dit onderzoek is er geen bewijs gevonden dat het ervaren van bestaansonzekerheid deels de relatie tussen het opleidingsniveau van mensen en de houding van mensen ten opzichte van immigranten kan verklaren. Het effect van het opleidingsniveau van mensen en het ervaren van bestaansonzekerheid staan dus op zichzelf en veranderen niet als de ander toegevoegd wordt. Op zichzelf zorgt een hoge mate van bestaansonzekerheid wel voor een relatief negatieve houding ten opzichte van immigranten, maar dit effect kan dus niet als een verklaring dienen voor het effect van opleiding op de houding ten opzichte van immigranten. De relatief negatieve houding van lager opgeleiden ten opzichte van immigranten komt dus meer door het eerder besproken educatie effect (d'Hombres & Nunziata, 2016) en niet zozeer door het voelen van competitie en bedreiging met de groep van immigranten (Butkus et al., 2016; Vogt Isaksen, 2019). De effecten van het opleidingsniveau en het ervaren van bestaansonzekerheid staan echt op zichzelf. Het volgen van een opleiding zorgt dus blijkbaar voor meer dan alleen het ervaren van minder bestaansonzekerheid. Vooral het educatie effect staat dus centraal in de relatie tussen het opleidingsniveau van mensen en de houding van deze mensen ten opzichte van immigranten. Het is niet zozeer de economische zekerheid die mensen met een hoge opleiding ervaren, die zorgt voor de positieve houding ten opzichte van immigranten, maar het effect is juist toe te duiden aan de tolerante denkbeelden en waarden die men aanleert tijdens het volgen van een opleiding.

Een andere verklaring die mogelijk de houding ten opzichte van immigranten eveneens zou kunnen voorspellen is de mate van contact met immigranten. Het leggen van contacten met immigranten buiten je eigen sociale groep zorgt er namelijk ook voor dat vooroordelen afnemen en dat er relatief positievere houding is te zien ten opzichte van de rol van immigranten in de maatschappij (Guan & Pietsch, 2022). De bevindingen uit het onderzoek van Guan & Pietsch (2022) komen overeen met de bevindingen uit dit paper. De mate van contact met immigranten buiten je eigen sociale groep kan naar voren worden gebracht als een andere verklaring voor de houding ten opzichte van immigranten, maar ook hier is nog maar de vraag of dit de relatie tussen opleiding en de houding ten opzichte van immigranten deels zou kunnen verklaren. Dit zou een mogelijke verklaring kunnen zijn, als het zo zou zijn dat hoger opgeleide mensen meer in contact treden met immigranten vergeleken met lager opgeleiden mensen.

Voor het meten van de houding ten opzichte van immigranten en de mate van bestaansonzekerheid waren er geen kant en klare items die exact dat meten wat er in dit paper onderzocht zou worden. Het is dus nodig geweest om op basis van enkele items uit de vragenlijst een schaal te maken die zo precies mogelijk het concept zou meten. Hierbij zijn er vooral items meegenomen die de subjectieve dimensie van bestaansonzekerheid schetsen en niet zozeer de objectieve dimensie. Deze twee punten zouden een verklaring kunnen bieden voor het niet vinden van de verklarende rol van het ervaren van bestaansonzekerheid. Een meetinstrument met zowel een breed gemeten subjectieve dimensie als een breed gemeten objectieve dimensie zou deze verklarende rol misschien wel hadden gevonden.

De laatste beperking van dit onderzoek heeft te maken met de filters die gebruikt zijn voor er begonnen is met de analyses. De filters voor de huishoudhoofden en de filter voor de herkomstgroep kunnen zorgen voor een beperking op dit onderzoek. Door alleen huishoudhoofden en autochtone Nederlanders mee te nemen in de analyses zijn de resultaten dan ook alleen voor deze populatie generaliseerbaar. Deze filters hebben er dus voor gezorgd dat de generaliseerbaarheid van dit

onderzoek is afgenomen. De resultaten hadden er namelijk anders uit kunnen zien als eenieder uit het huishouden was meegenomen. Het zou namelijk best zo kunnen zijn dat een gevoel van bestaansonzekerheid ervaren vooral aanwezig is bij de huishoudhoofd en in mindere mate bij de rest van het gezin. Als dit het geval was geweest, was het ervaren van bestaansonzekerheid nogal onderschat geweest. Voor Nederlanders met een migratieachtergrond zou een vergelijkbare situatie kunnen plaats vinden. Het zou namelijk best wel eens zo kunnen zijn dat wanneer er ook Nederlanders met een migratieachtergrond zouden zijn meegenomen in de analyses dat dan de houding ten opzichte van immigranten nogal positiever zou zijn. Dit omdat burgers met een migratieachtergrond over het algemeen een iets tolerantere houding aannemen ten opzichte van immigranten (Garcia-Munoz & Milgram-Baleix, 2021).

Dit onderzoek kan van groot belang voor de maatschappij zijn, omdat de spanning in sommige maatschappijen toeneemt door de oplopende immigratie. Het is dus steeds belangrijker om te begrijpen wat de houding van mensen ten opzichte van immigranten beïnvloed en hoe landen hierop kunnen inspelen. Wanneer er in de toekomst opnieuw onderzoek zal worden gedaan naar de houding ten opzichte van immigranten en het effect van onderwerpen als opleiding en bestaansonzekerheid, kunnen er uit dit onderzoek wel enkele aandachtspunten worden gehaald. Zo zou het voor een vervolgonderzoek goed zijn dat er met een breder perspectief wordt gekeken naar zowel de subjectieve dimensie als de objectieve dimensie. Door naar beide deze dimensies te kijken wordt er een beter beeld gevormd van het concept bestaansonzekerheid en kom je dichterbij het concept wat je daadwerkelijk wilt meten.

Uit dit onderzoek is gebleken dat het opleidingsniveau en het ervaren van bestaansonzekerheid effect hebben op de houding van mensen ten opzichte van immigranten en dat deze twee effecten los van elkaar staan. Om de situatie van immigranten in een land te verbeteren en ervoor te kunnen zorgen dat immigranten geaccepteerd worden in een land, is het nodig dan mensen een positieve houding ten opzichte van immigranten innemen. Beleid gericht op een zo positief mogelijke houding

ten opzichte van immigranten zou dus het volgen van een opleiding moeten stimuleren en ervoor moeten zorgen dat er zoveel mogelijk wordt voorkomen dat er bestaansonzekerheid wordt ervaren door de burgers. Om een positief milieu te creëren voor de al aanwezige immigranten of voor hen die nog zullen komen, kan het ondersteunen en stimuleren van het volgen van een opleiding en voorkomen of verminderen van bestaansonzekerheid hier een uitweg in zijn.

Literatuurlijst

- Akaeda, N., & Schöneck, N. M. (2022). Socio-economic insecurity perceptions and their societal determinants: Europe in the aftermath of the Great Recession. *European Societies*, 24(3), 310-332. <https://doi.org/10.1080/14616696.2022.2043406>
- Butkus, M., Maciulyte-Sniukiene, A., Davidavičienė, V., & Matuzeviciute, K. (2016). Factors influencing society's attitudes towards internal and external EU immigrants. *Filosofija Sociologija*, 27, 292-303. <https://search-ebcohost-com.proxy-ub.rug.nl/login.aspx?direct=true&db=snh&AN=120440544&site=ehost-live&scope=site>.
- Cavaille, C., & Marshall, J. (2019). Education and Anti-Immigration Attitudes: Evidence from Compulsory Schooling Reforms across Western Europe. *American Political Science Review*, 113(1), 254-263. <https://doi.org/10.1017/s0003055418000588>
- Centraal Bureau voor de Statistiek. (2023, 4 januari). Bevolking in 2022 bijna twee keer zo snel gegroeid als een jaar eerder [Dataset]. Geraadpleegd van <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2023/01/bevolking-in-2022-bijna-twee-keer-zo-snel-gegroeid-als-een-jaar-eerder>
- Chung, H. (2019). Dualization and subjective employment insecurity: Explaining the subjective employment insecurity divide between permanent and temporary workers across 23 European countries. *Economic and Industrial Democracy*, 40(3), 700-729. <https://doi.org/10.1177/0143831x16656411>
- d'Hombres, B., & Nunziata, L. (2016). Wish you were here? Quasi-experimental evidence on the effect of education on self-reported attitude toward immigrants. *European Economic Review*, 90, 201-224. <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.eurocorev.2016.02.007>
- Garcia-Munoz, T. M., & Milgram-Baleix, J. (2021). Explaining Attitudes Towards Immigration: The Role of Economic Factors [Article]. *Politics and Governance*, 9(4), 159-173. <https://doi.org/10.17645/pag.v9i4.4487>
- Guan, Q., & Pietsch, J. (2022). The impact of intergroup contact on attitudes towards immigrants: a case study of Australia. *Ethnic and Racial Studies*, 45(12), 2309-2339. <https://doi.org/10.1080/01419870.2021.2007277>
- Heizmann, B., & Huth, N. (2021). Economic conditions and perceptions of immigrants as an economic threat in Europe: Temporal dynamics and mediating processes [Article]. *International Journal of Comparative Sociology (Sage Publications, Ltd.)*, 62(1), 56-82. <https://doi.org/10.1177/0020715221993529>
- Igarashi, A. (2022). Threats and Norms: Multicultural Policies and Natives' Attitudes Towards Immigrants. *The Sociological Quarterly*, 63(3), 426-448. <https://doi.org/10.1080/00380253.2020.1860724>
- Igarashi, A., & Ono, Y. (2022). Neoliberal ideology and negative attitudes toward immigrants: Evidence from a survey and survey experiment in Japan. *Journal of Applied Social Psychology*, 52(12), 1146-1157. <https://doi.org/10.1111/jasp.12916>

- Kuntz, A., Davidov, E., & Semyonov, M. (2017). The dynamic relations between economic conditions and anti-immigrant sentiment: A natural experiment in times of the European economic crisis. *International Journal of Comparative Sociology*, 58(5), 392-415. <https://doi.org/10.1177/0020715217690434>
- Lancee, B., & Sarrasin, O. (2015). Educated Preferences or Selection Effects? A Longitudinal Analysis of the Impact of Educational Attainment on Attitudes Towards Immigrants. *European Sociological Review*, 31(4), 490-501. <https://doi.org/10.1093/esr/jcv008>
- Prieto, J. (2022). A Multidimensional Approach to Measuring Economic Insecurity: The Case of Chile. *Social Indicators Research*, 163(2), 823-855. <https://doi.org/10.1007/s11205-022-02918-5>
- Riddell, W. C., & Song, X. (2011). Education, Job Search and Re-Employment Outcomes Among the Unemployed. *IZA Discussion Paper 6134*. <https://doi.org/10.2139/ssrn.1965151>
- Van Der Heijden, E., & Verkuyten, M. (2020). Educational attainment, political sophistication and anti-immigrant attitudes. *Journal of Social and Political Psychology*, 8(2), 600-616. <https://doi.org/10.5964/jspp.v8i2.1334>
- Vogt Isaksen, J. (2019). The impact of the financial crisis on European attitudes toward immigration. *Comparative Migration Studies*, 7(1). <https://doi.org/10.1186/s40878-019-0127-5>
- Wickboldt, A.-K. (2003). Factors Influencing Public Opinion on the Immigration of Asylum Seekers in Germany [Article]. *Migration: European Journal of International Migration & Ethnic Relations*(42), 89. <http://search.ebscohost.com.proxy-ub.rug.nl/login.aspx?direct=true&db=snh&AN=11266598&site=ehost-live&scope=site>

Bijlage 1

Opleidingsniveau:

FREQUENCIES VARIABLES=oplcat

/NTILES=4

/STATISTICS=STDDEV RANGE MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN MODE SUM

/ORDER=ANALYSIS.

Statistics			Level of education in CBS (Statistics Netherlands) categories					
Level of education in CBS (Statistics N			Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent		
N	Valid	9733	Valid	primary school	2097	19,8	21,5	21,5
	Missing	837		vmbo (intermediate secondary education, US: junior high school)	2156	20,4	22,2	43,7
Mean		3,15		havo/wo (higher secondary education/preparatory university education, US: senior high school)	980	9,3	10,1	53,8
Median		3,00		mbo (intermediate vocational education, US: junior college)	1952	18,5	20,1	73,8
Mode		2		hbo (higher vocational education, US: college)	1792	17,0	18,4	92,2
Std. Deviation		1,642		wo (university)	756	7,2	7,8	100,0
Minimum		1		Total	9733	92,1	100,0	
Maximum		6	Missing	System	837	7,9		
Sum		30653	Total		10570	100,0		
Percentiles	25	2,00						
	50	3,00						
	75	5,00						

Houding ten opzichte van immigranten:

De variabele houding ten opzichte van immigranten is een schaalvariabele opgebouwd uit de variabelen: CV14G116, CV14G118, CV14G119, CV14G120_omgekeerd en CV14G123_omgekeerd. Eerst zullen de frequentieverdeling en beschrijvende statistieken van oorspronkelijke variabelen worden gegeven:

FREQUENCIES VARIABLES=cv14g120 cv14g123

/STATISTICS=STDDEV RANGE MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN MODE SUM

/ORDER=ANALYSIS.

Statistics

	cv14g120 There are too many people of foreign origin or descent in the Netherlands.	cv14g123 It does not help a neighborhood if many people of foreign origin or descent move in.
N	Valid 5661 Missing 4909	5661 4909
Mean	3,26	3,60
Median	3,00	4,00
Mode	3	4
Std. Deviation	1,040	,919
Range	4	4
Minimum	1	1
Maximum	5	5
Sum	18462	20390

cv14g120 There are too many people of foreign origin or descent in the Netherlands.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	fully disagree	280	2,6	4,9	4,9
	disagree	966	9,1	17,1	22,0
	neither agree nor disagree	2118	20,0	37,4	59,4
	agree	1589	15,0	28,1	87,5
	fully agree	708	6,7	12,5	100,0
	Total	5661	53,6	100,0	
Missing	System	4909	46,4		
Total		10570	100,0		

cv14g123 It does not help a neighborhood if many people of foreign origin or descent move in.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	fully disagree	116	1,1	2,0	2,0
	disagree	526	5,0	9,3	11,3
	neither agree nor disagree	1693	16,0	29,9	41,2
	agree	2487	23,5	43,9	85,2
	fully agree	839	7,9	14,8	100,0
	Total	5661	53,6	100,0	
Missing	System	4909	46,4		
Total		10570	100,0		

RECODE cv14g120 (1=5) (2=4) (3=3) (4=2) (5=1) INTO cv14g120_omgekeerd.

EXECUTE.

RECODE cv14g123 (1=5) (2=4) (3=3) (4=2) (5=1) INTO cv14g123_omgekeerd.

EXECUTE.

COMPUTE Houding_Immigranten=cv14g116 + cv14g118 + cv14g119 + cv14g120_omgekeerd +
cv14g123_omgekeerd.

EXECUTE.

De frequentieverdeling en beschrijvende statistieken van de hierboven besproken variabelen:

FREQUENCIES VARIABLES=Houding_Immigranten cv14g116 cv14g118 cv14g119
cv14g120_omgekeerd

cv14g123_omgekeerd

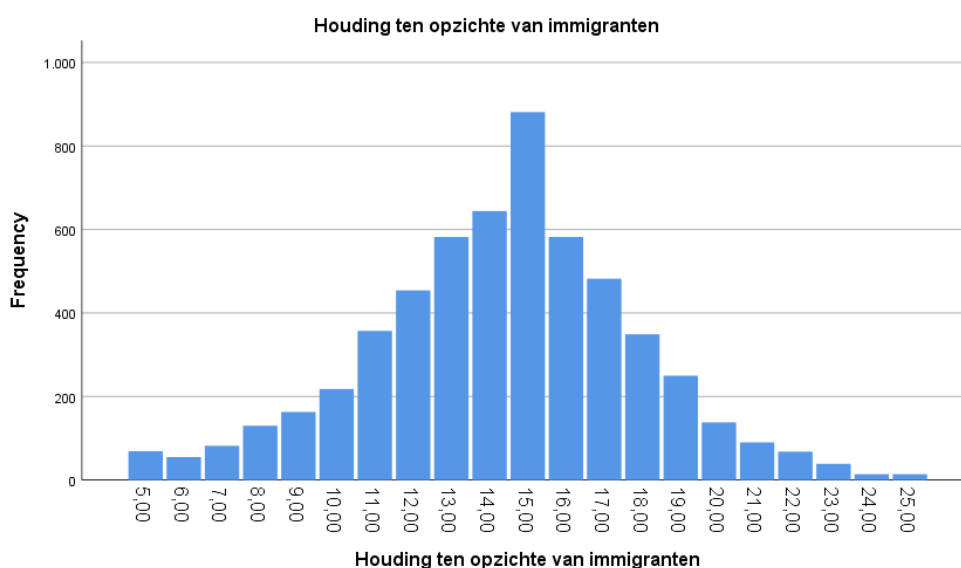
/NTILES=4

/STATISTICS=STDDEV RANGE MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN MODE SUM

/ORDER=ANALYSIS.

Statistics

	Houding_Im migranten Houding ten opzichte van immigranten	cv14g116 It is good if society consists of people from different cultures.	cv14g118 It should be made easier to obtain asylum in the Netherlands.	cv14g119 Legally residing foreigners should be entitled to the same social security as Dutch citizens.	cv14g120_o mgekeerd There are too many people of foreign origin or descent in the Netherlands.	cv14g123_o mgekeerd It does not help a neighborhood if many people of foreign origin or descent move in.
N	Valid	5661	5661	5661	5661	5661
	Missing	4909	4909	4909	4909	4909
Mean		14,3747	3,52	2,27	3,45	2,7387
Median		15,0000	4,00	2,00	4,00	3,0000
Mode		15,00	4	2	4	3,00
Std. Deviation		3,50543	,893	,945	1,007	1,03989
Range		20,00	4	4	4	4,00
Minimum		5,00	1	1	1	1,00
Maximum		25,00	5	5	5	5,00
Sum		81375,00	19908	12869	19518	15504,00
Percentiles	25	12,0000	3,00	2,00	3,00	2,0000
	50	15,0000	4,00	2,00	4,00	3,0000
	75	17,0000	4,00	3,00	4,00	3,0000

cv14g116 It is good if society consists of people from different cultures.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	fully disagree	160	1,5	2,8	2,8
	disagree	494	4,7	8,7	11,6
	neither agree nor disagree	1845	17,5	32,6	44,1
	agree	2585	24,5	45,7	89,8
	fully agree	577	5,5	10,2	100,0
	Total		5661	53,6	100,0
Missing	System	4909	46,4		
Total		10570	100,0		

cv14g118 It should be made easier to obtain asylum in the Netherlands.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	fully disagree	1242	11,8	21,9	21,9
	disagree	2262	21,4	40,0	61,9
	neither agree nor disagree	1614	15,3	28,5	90,4
	agree	454	4,3	8,0	98,4
	fully agree	89	,8	1,6	100,0
	Total	5661	53,6	100,0	
Missing	System	4909	46,4		
Total		10570	100,0		

cv14g119 Legally residing foreigners should be entitled to the same social security as Dutch citizens.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	fully disagree	327	3,1	5,8	5,8
	disagree	612	5,8	10,8	16,6
	neither agree nor disagree	1499	14,2	26,5	43,1
	agree	2645	25,0	46,7	89,8
	fully agree	578	5,5	10,2	100,0
	Total	5661	53,6	100,0	
Missing	System	4909	46,4		
Total		10570	100,0		

cv14g120_omgekeerd There are too many people of foreign origin or descent in the Netherlands.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	fully agree	708	6,7	12,5	12,5
	agree	1589	15,0	28,1	40,6
	neither agree nor disagree	2118	20,0	37,4	78,0
	disagree	966	9,1	17,1	95,1
	fully disagree	280	2,6	4,9	100,0
	Total	5661	53,6	100,0	
Missing	System	4909	46,4		
Total		10570	100,0		

cv14g123_omgekeerd It does not help a neighborhood if many people of foreign origin or descent move in.

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	fully agree	839	7,9	14,8	14,8
	agree	2487	23,5	43,9	58,8
	neither agree nor disagree	1693	16,0	29,9	88,7
	disagree	526	5,0	9,3	98,0
	fully disagree	116	1,1	2,0	100,0
	Total	5661	53,6	100,0	
Missing	System	4909	46,4		
Total		10570	100,0		

Bestaansonzekerheid:

De variabele bestaansonzekerheid is een schaalvariabele opgebouwd uit de volgende variabelen:

CI13F006, CI13F243, CI13F244, CI13F261_omgekeerd en CI13F258. Eerst zullen de

frequentieverdeling en beschrijvende statistieken van oorspronkelijke variabele worden gegeven:

FREQUENCIES VARIABLES=ci13f006 ci13f243 ci13f244 ci13f258

/STATISTICS=STDDEV VARIANCE RANGE MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN MODE

/ORDER=ANALYSIS.

		Statistics			
		How satisfied are you with your financial situation?	Can you indicate, on a scale from 0 to 10, whether your financial situation has gotten better or worse compared to one year ago?	Can you indicate, on a scale from 0 to 10, how hard or how easy it is for you to live off your income?	Think about the coming 12 months. Do you think that the expenditure of your household will be:
N	Valid	4819	4178	4178	4013
	Missing	5751	6392	6392	6557
Mean		6,65	5,10	6,47	3,13
Median		7,00	5,00	7,00	3,00
Mode		7	5	7	3
Std. Deviation		1,809	1,530	1,954	,779
Variance		3,271	2,341	3,818	,608
Range		10	10	10	4
Minimum		0	0	0	1
Maximum		10	10	10	5

How satisfied are you with your financial situation?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	not at all satisfied	58	,5	1,2	1,2
	1	42	,4	,9	2,1
	2	86	,8	1,8	3,9
	3	137	1,3	2,8	6,7
	4	206	1,9	4,3	11,0
	5	402	3,8	8,3	19,3
	6	777	7,4	16,1	35,4
	7	1506	14,2	31,3	66,7
	8	1210	11,4	25,1	91,8
	9	267	2,5	5,5	97,3
	entirely satisfied	128	1,2	2,7	100,0
Total		4819	45,6	100,0	
Missing	I don't know	121	1,1		
	System	5630	53,3		
	Total	5751	54,4		
Total		10570	100,0		

Can you indicate, on a scale from 0 to 10, whether your financial situation has gotten better or worse compared to one year ago?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	much worse	51	,5	1,2	1,2
	1	51	,5	1,2	2,4
	2	118	1,1	2,8	5,3
	3	266	2,5	6,4	11,6
	4	677	6,4	16,2	27,8
	5	1533	14,5	36,7	64,5
	6	781	7,4	18,7	83,2
	7	501	4,7	12,0	95,2
	8	166	1,6	4,0	99,2
	9	23	,2	,6	99,7
	much better	11	,1	,3	100,0
Total	4178	39,5	100,0		
Missing	System	6392	60,5		
Total		10570	100,0		

Can you indicate, on a scale from 0 to 10, how hard or how easy it is for you to live off your income?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	very hard	51	,5	1,2	1,2
	1	30	,3	,7	1,9
	2	92	,9	2,2	4,1
	3	146	1,4	3,5	7,6
	4	244	2,3	5,8	13,5
	5	584	5,5	14,0	27,5
	6	700	6,6	16,8	44,2
	7	1014	9,6	24,3	68,5
	8	862	8,2	20,6	89,1
	9	257	2,4	6,2	95,3
	very easy	198	1,9	4,7	100,0
Total	4178	39,5	100,0		
Missing	System	6392	60,5		
Total		10570	100,0		

Think about the coming 12 months. Do you think that the expenditure of your household will be:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	much higher than the income	108	1,0	2,7	2,7
	higher than the income	555	5,3	13,8	16,5
	approximately equal to the income	2152	20,4	53,6	70,1
	lower than the income	1090	10,3	27,2	97,3
	much lower than the income	108	1,0	2,7	100,0
	Total	4013	38,0	100,0	
Missing	I don't know	165	1,6		
	System	6392	60,5		
	Total	6557	62,0		
Total		10570	100,0		

RECODE ci13f006 (0 thru 2=5) (3 thru 4=4) (5 thru 6=3) (7 thru 8=2) (9 thru 10=1) INTO

ci13f006_omgekeerd.

EXECUTE.

RECODE ci13f243 (0 thru 2=5) (3 thru 4=4) (5 thru 6=3) (7 thru 8=2) (9 thru 10=1) INTO

ci13f243_omgekeerd.

EXECUTE.

RECODE ci13f244 (0 thru 2=5) (3 thru 4=4) (5 thru 6=3) (7 thru 8=2) (9 thru 10=1) INTO

ci13f244_omgekeerd.

EXECUTE.

RECODE ci13f258 (1=5) (2=4) (3=3) (4=2) (5=1) INTO ci13f258_omgekeerd.

EXECUTE.

COMPUTE Bestaansonzekerheid=ci13f006_omgekeerd + ci13f243_omgekeerd +
ci13f244_omgekeerd + ci13f261

+ ci13f258_omgekeerd.

EXECUTE.

De frequentieverdeling en beschrijvende statistieken van de hierboven besproken variabelen:

FREQUENCIES VARIABLES=Bestaansonzekerheid ci13f006_omgekeerd ci13f243_omgekeerd
ci13f244_omgekeerd

ci13f261 ci13f258_omgekeerd

/NTILES=4

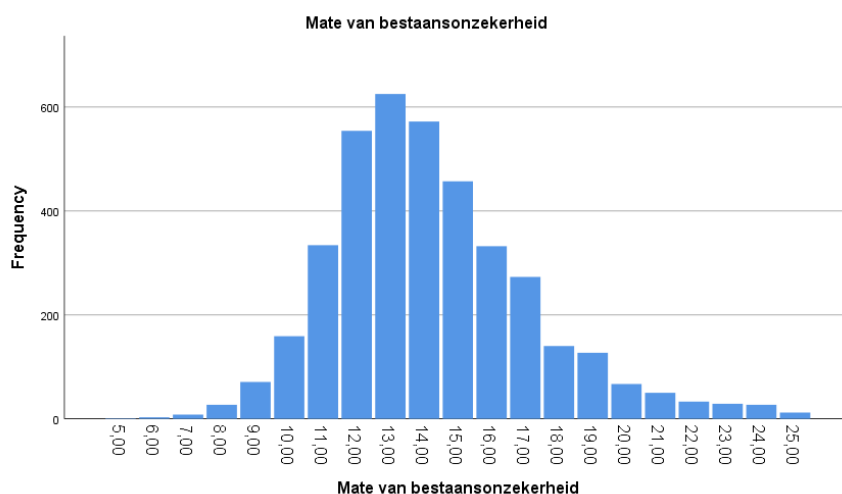
/STATISTICS=STDDEV VARIANCE RANGE MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN MODE

/BARCHART FREQ

/ORDER=ANALYSIS.

Statistics

N	Mate van bestaansonzekerheid		How satisfied are you with your financial situation?	Can you indicate, on a scale from 1 to 5, whether your financial situation has gotten better or worse compared to one year ago?	Can you indicate, on a scale from 1 to 5, how hard or how easy it is for you to live off your income?	Do you expect your financial situation to get better or worse over the coming 12 months?	Think about the coming 12 months. Do you think that the expenditure of your household will be:
	Valid	Missing					
		3901	4819	4178	4178	4015	4013
		6669	5751	6392	6392	6555	6557
Mean		14,2146	2,4208	3,1551	2,5093	3,32	2,8667
Median		14,0000	2,0000	3,0000	2,0000	3,00	3,0000
Mode		13,00	2,00	3,00	2,00	3	3,00
Std. Deviation		2,98524	,88418	,77757	,95030	,773	,77948
Variance		8,912	,782	,605	,903	,597	,608
Range		20,00	4,00	4,00	4,00	4	4,00
Minimum		5,00	1,00	1,00	1,00	1	1,00
Maximum		25,00	5,00	5,00	5,00	5	5,00
Percentiles	25	12,0000	2,0000	3,0000	2,0000	3,00	2,0000
	50	14,0000	2,0000	3,0000	2,0000	3,00	3,0000
	75	16,0000	3,0000	4,0000	3,0000	4,00	3,0000

How satisfied are you with your financial situation?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	entirely satisfied	395	3,7	8,2	8,2
	2,00	2716	25,7	56,4	64,6
	3,00	1179	11,2	24,5	89,0
	4,00	343	3,2	7,1	96,1
	not at all satisfied	186	1,8	3,9	100,0
	Total		4819	45,6	100,0
Missing	System	5751	54,4		
Total		10570	100,0		

Can you indicate, on a scale from 1 to 5, whether your financial situation has gotten better or worse compared to one year ago?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	much better	34	,3	,8	,8
	2,00	667	6,3	16,0	16,8
	3,00	2314	21,9	55,4	72,2
	4,00	943	8,9	22,6	94,7
	much worse	220	2,1	5,3	100,0
	Total	4178	39,5	100,0	
Missing	System	6392	60,5		
Total		10570	100,0		

Can you indicate, on a scale from 1 to 5, how hard or how easy it is for you to live off your income?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	very easy	455	4,3	10,9	10,9
	2,00	1876	17,7	44,9	55,8
	3,00	1284	12,1	30,7	86,5
	4,00	390	3,7	9,3	95,9
	very hard	173	1,6	4,1	100,0
	Total	4178	39,5	100,0	
Missing	System	6392	60,5		
Total		10570	100,0		

Do you expect your financial situation to get better or worse over the coming 12 months?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	will get much better	54	,5	1,3	1,3
	will get slightly better	383	3,6	9,5	10,9
	will remain more or less the same	2027	19,2	50,5	61,4
	will get a bit worse	1333	12,6	33,2	94,6
	will get a lot worse	218	2,1	5,4	100,0
	Total	4015	38,0	100,0	
Missing	I don't know	162	1,5		
	System	6393	60,5		
	Total	6555	62,0		
Total		10570	100,0		

Think about the coming 12 months. Do you think that the expenditure of your household will be:

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	much lower than the income	108	1,0	2,7	2,7
	lower than the income	1090	10,3	27,2	29,9
	approximately equal to the income	2152	20,4	53,6	83,5
	higher than the income	555	5,3	13,8	97,3
	much higher than the income	108	1,0	2,7	100,0
	Total		4013	38,0	100,0
Missing	System	6557	62,0		
Total		10570	100,0		

Controlevariabelen:

Voor de controlevariabelen geslacht, leeftijd en landelijk karakter van de woonplaats zijn geen bewerkingen gedaan. Alle drie de variabelen zijn dus de oorspronkelijke variabelen uit de dataset.

Hier de frequentieverdelingen en beschrijvende statistieken van de controlevariabelen:

FREQUENCIES VARIABLES=geslacht leeftijd sted

/NTILES=4

/STATISTICS=STDDEV RANGE MINIMUM MAXIMUM MEAN MEDIAN MODE SUM

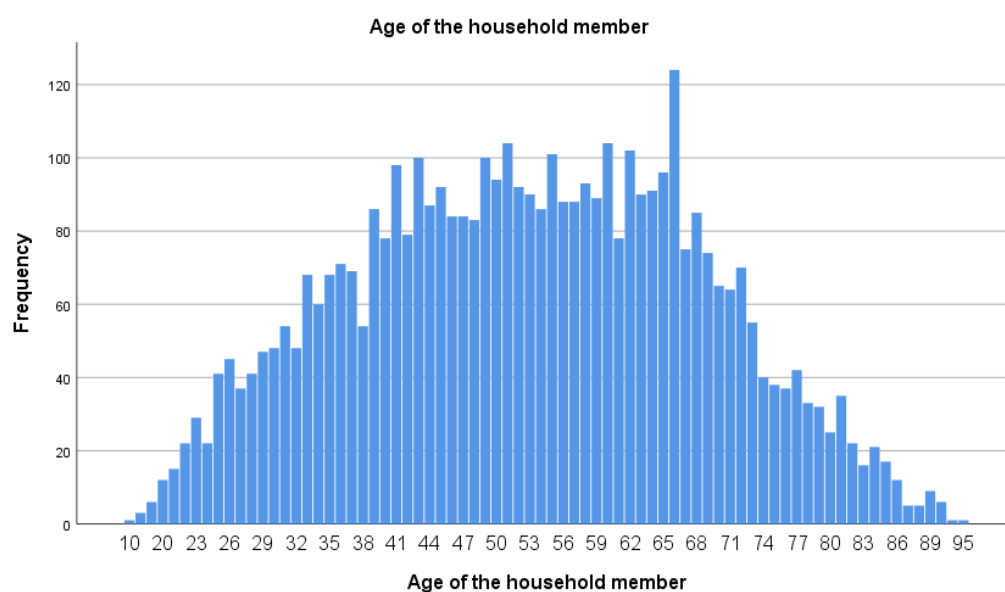
/BARCHART FREQ

/ORDER=ANALYSIS.

Statistics				
		Gender	Age of the household member	Urban character of place of residence
N	Valid	4327	4327	4298
	Missing	0	0	29
Mean		1,29	52,83	2,93
Median		1,00	53,00	3,00
Mode		1	66	2
Std. Deviation		,454	15,499	1,290
Range		1	85	4
Minimum		1	10	1
Maximum		2	95	5
Sum		5588	228581	12600
Percentiles	25	1,00	41,00	2,00
	50	1,00	53,00	3,00
	75	2,00	65,00	4,00

Gender

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Male	3066	70,9	70,9	70,9
	Female	1261	29,1	29,1	100,0
	Total	4327	100,0	100,0	

Urban character of place of residence

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Extremely urban	657	15,2	15,3	15,3
	Very urban	1130	26,1	26,3	41,6
	Moderately urban	990	22,9	23,0	64,6
	Slightly urban	892	20,6	20,8	85,4
	Not urban	629	14,5	14,6	100,0
	Total	4298	99,3	100,0	
Missing	System	29	,7		
Total		4327	100,0		

Bijlage 2

Filteren van data

Voordat er begonnen is met de analyses zijn er enkele filters toegepast op de dataset. Zo is er zo gefilterd dat er alleen autochtone Nederlandse huishoudhoofden in de analyses meegenomen worden. Waarom deze filters gebruikt zijn, wordt uitgelegd in de methodeparagraaf. De filters zijn met de volgende syntax gecreëerd:

```
USE ALL.
```

```
COMPUTE filter_$=(positie = 1 & obs = 1 & herkomstgroep = 0).
```

```
VARIABLE LABELS filter_$ 'positie = 1 & obs = 1 & herkomstgroep = 0 (FILTER)'.  
.
```

```
VALUE LABELS filter_$ 0 'Not Selected' 1 'Selected'.  
.
```

```
FORMATS filter_$ (f1.0).  
.
```

```
FILTER BY filter_$.  
.
```

```
EXECUTE.  
.
```

Univariate en bivariate statistieken

```
CORRELATIONS
```

```
/VARIABLES=geslacht leeftijd Landelijkheid Houding_Immigranten oplcat Bestaansonzekerheid
```

```
/PRINT=TWOTAIL NOSIG
```

```
/MISSING=PAIRWISE.  
.
```

Correlations

		Gender	Age of the household member	Urban character of place of residence	Houding ten opzichte van immigranten	Level of education in CBS (Statistics Netherlands) categories	Mate van bestaansonzekerheid
Gender	Pearson Correlation	1	-,072**	-,081**	,090**	-,036	,083**
	Sig. (2-tailed)		,001	,000	,000	,103	,000
	N	2016	2016	2016	2016	2016	2016
Age of the household member	Pearson Correlation	-,072**	1	,121**	,010	-,274**	,067**
	Sig. (2-tailed)	,001		,000	,668	,000	,002
	N	2016	2016	2016	2016	2016	2016
Urban character of place of residence	Pearson Correlation	-,081**	,121**	1	-,098**	-,098**	,012
	Sig. (2-tailed)	,000	,000		,000	,000	,591
	N	2016	2016	2016	2016	2016	2016
Houding ten opzichte van immigranten	Pearson Correlation	,090**	,010	-,098**	1	,182**	-,152**
	Sig. (2-tailed)	,000	,668	,000		,000	,000
	N	2016	2016	2016	2016	2016	2016
Level of education in CBS (Statistics Netherlands) categories	Pearson Correlation	-,036	-,274**	-,098**	,182**	1	-,193**
	Sig. (2-tailed)	,103	,000	,000	,000		,000
	N	2016	2016	2016	2016	2016	2016
Mate van bestaansonzekerheid	Pearson Correlation	,083**	,067**	,012	-,152**	-,193**	1
	Sig. (2-tailed)	,000	,002	,591	,000	,000	
	N	2016	2016	2016	2016	2016	2016

** . Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Regressieanalyse

Na de filters kan er begonnen worden met het doen van de analyses om op die manier een antwoord te kunnen vormen op de hypotheses. De analyses zijn gedaan aan de hand van drie verschillende modellen. In model 1a zijn alleen de controlevariabelen geslacht, leeftijd en landelijk karakter van de woonplaats opgenomen. In model 2a is de variabele opleiding toegevoegd aan de controlevariabelen. In model 3b voorspellen de controlevariabelen en de variabele opleiding de afhankelijke variabele bestaansonzekerheid. Ten slotte zijn in model 4a alle variabelen opgenomen: geslacht, leeftijd, landelijk karakter van de woonplaats, opleiding en bestaansonzekerheid. De afhankelijke variabele voor de modellen 1a, 2a en 4a is de variabele houding ten opzichte van immigranten. Al deze modellen zijn opgenomen in een regressieanalyse, waarvan de resultaten hieronder zijn te zien. Deze resultaten zijn met de volgende syntax gegenereerd:

REGRESSION

```
/MISSING LISTWISE
```

```
/STATISTICS COEFF OUTS CI(95) R ANOVA COLLIN TOL CHANGE
```

```
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
```

```
/NOORIGIN
```

```
/DEPENDENT Houding_Immigranten
```

```
/METHOD=ENTER geslacht leeftijd Landelijkheid
```

```
/METHOD=ENTER oplcat
```

```
/METHOD=ENTER Bestaansonzekerheid.
```

&

REGRESSION

```
/MISSING LISTWISE
```

```
/STATISTICS COEFF OUTS CI(95) R ANOVA COLLIN TOL CHANGE
```

```
/CRITERIA=PIN(.05) POUT(.10)
```

```
/NOORIGIN
```

```
/DEPENDENT Bestaansonzekerheid
```

```
/METHOD=ENTER geslacht leeftijd Landelijkheid oplcat.
```

Per variabele is te zien welke helling, standaarddeviatie en p-waarde erbij horen. Hiernaast valt er per model te zien wat de R-kwadraat, F-change en n van de afzonderlijke modellen zijn.

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,131 ^a	,017	,016	3,52690	,017	11,621	3	2012	,000
2	,232 ^b	,054	,052	3,46147	,037	77,788	1	2011	,000
3	,265 ^c	,070	,068	3,43164	,017	36,112	1	2010	,000

- a. Predictors: (Constant), Urban character of place of residence, Gender, Age of the household member
- b. Predictors: (Constant), Urban character of place of residence, Gender, Age of the household member, Level of education in CBS (Statistics Netherlands) categories
- c. Predictors: (Constant), Urban character of place of residence, Gender, Age of the household member, Level of education in CBS (Statistics Netherlands) categories, Mate van bestaansonzekerheid

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	433,666	3	144,555	11,621	,000 ^b
	Residual	25027,330	2012	12,439		
	Total	25460,996	2015			
2	Regression	1365,698	4	341,425	28,495	,000 ^c
	Residual	24095,297	2011	11,982		
	Total	25460,996	2015			
3	Regression	1790,954	5	358,191	30,417	,000 ^d
	Residual	23670,041	2010	11,776		
	Total	25460,996	2015			

- a. Dependent Variable: Houding ten opzichte van immigranten
- b. Predictors: (Constant), Urban character of place of residence, Gender, Age of the household member
- c. Predictors: (Constant), Urban character of place of residence, Gender, Age of the household member, Level of education in CBS (Statistics Netherlands) categories
- d. Predictors: (Constant), Urban character of place of residence, Gender, Age of the household member, Level of education in CBS (Statistics Netherlands) categories, Mate van bestaansonzekerheid

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients Beta	t	Sig.	95,0% Confidence Interval for B		Collinearity Statistics	
		B	Std. Error				Lower Bound	Upper Bound	Tolerance	VIF
1	(Constant)	13,762	,427		32,235	,000	12,925	14,599		
	Gender	,661	,174	,084	3,799	,000	,320	1,003	,990	1,011
	Age of the household member	,006	,005	,027	1,213	,225	-,004	,017	,981	1,019
	Urban character of place of residence	-,262	,062	-,094	-4,211	,000	-,384	-,140	,980	1,020
2	(Constant)	11,057	,519		21,293	,000	10,038	12,075		
	Gender	,758	,171	,097	4,426	,000	,422	1,093	,985	1,015
	Age of the household member	,019	,005	,081	3,566	,000	,009	,030	,910	1,099
	Urban character of place of residence	-,223	,061	-,080	-3,638	,000	-,343	-,103	,975	1,026
3	Level of education in CBS (Statistics Netherlands) categories	,467	,053	,200	8,820	,000	,363	,571	,917	1,091
	(Constant)	13,379	,644		20,784	,000	12,117	14,641		
	Gender	,838	,170	,107	4,922	,000	,504	1,172	,979	1,021
	Age of the household member	,020	,005	,084	3,729	,000	,009	,030	,910	1,099
	Urban character of place of residence	-,224	,061	-,080	-3,685	,000	-,343	-,105	,975	1,026
3	Level of education in CBS (Statistics Netherlands) categories	,410	,053	,176	7,690	,000	,306	,515	,888	1,126
	Mate van bestaansonzekerheid	-,159	,026	-,132	-6,009	,000	-,211	-,107	,957	1,045

- a. Dependent Variable: Houding ten opzichte van immigranten

Model Summary

Model	R	R Square	Adjusted R Square	Std. Error of the Estimate	R Square Change	Change Statistics			Sig. F Change
						F Change	df1	df2	
1	,208 ^a	,043	,041	2,89258	,043	22,803	4	2011	,000

a. Predictors: (Constant), Level of education in CBS (Statistics Netherlands) categories, Gender, Urban character of place of residence, Age of the household member

ANOVA^a

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	763,177	4	190,794	22,803	,000 ^b
	Residual	16826,107	2011	8,367		
	Total	17589,284	2015			

a. Dependent Variable: Mate van bestaansonzekerheid

b. Predictors: (Constant), Level of education in CBS (Statistics Netherlands) categories, Gender, Urban character of place of residence, Age of the household member

Coefficients^a

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.	95,0% Confidence Interval for B		Collinearity Statistics	
		B	Std. Error	Beta			Lower Bound	Upper Bound	Tolerance	VIF
1	(Constant)	14,607	,434		33,663	,000	13,756	15,458		
	Gender	,505	,143	,078	3,528	,000	,224	,785	,985	1,015
	Age of the household member	,004	,005	,023	,996	,319	-,004	,013	,910	1,099
	Urban character of place of residence	-,006	,051	-,003	-,119	,905	-,107	,094	,975	1,026
	Level of education in CBS (Statistics Netherlands) categories	-,357	,044	-,184	-8,077	,000	-,444	-,271	,917	1,091

a. Dependent Variable: Mate van bestaansonzekerheid

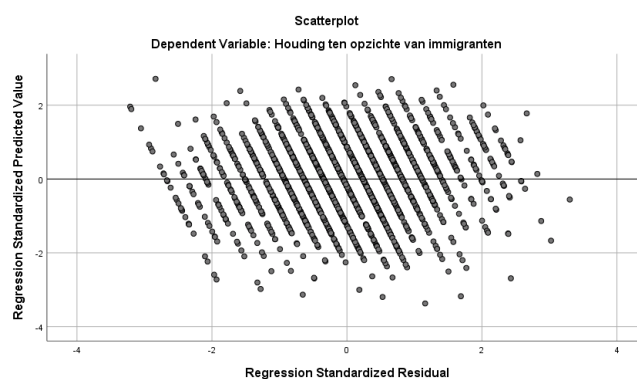
Bijlage 3

In deze bijlage zullen de volgende dingen gecontroleerd worden: assumpties, outliers en multicollineariteit. De assumpties die gecontroleerd moeten worden voordat er op een juiste manier analyses kunnen worden gedaan zijn de volgende: onafhankelijke observaties, lineair verband, homoscedasticiteit en de normaal verdeeldheid van de error.

Controleren assumpties

De vragenlijsten die gebruikt zijn voor dit onderzoek zijn gestuurd naar de mensen die deel uitmaken van het LISS-panel. CentERdata heeft geprobeerd om op basis van gegevens van het CBS om dit panel zo representatief mogelijk te maken. De vragenlijsten zijn gestuurd naar willekeurige huishoudens die Nederland over het algemeen goed representatief zijn voor Nederland. Deze willekeurigheid in huishoudens zorgt al voor onafhankelijkheid. Om de observaties nog onafhankelijker te maken, zijn er in de analyses alleen de huishoudhoofden meegenomen. In sommige gevallen zijn er namelijk meerdere personen in één gezin die de vragenlijst hebben ingevuld en daarom wordt alleen het huishoudhoofd meegenomen in de analyses. Op deze manier wordt er steeds maar één persoon uit een gezin meegenomen in de analyses wat ervoor zorgt dat observaties onafhankelijk van elkaar blijven.

Voor het controleren van de aannames over lineariteit en homoscedasticiteit is het nodig om te kijken naar de residual plot. Op deze spreidingsdiagram zijn de gestandaardiseerde residuen en de gestandaardiseerde voorspelde waarden tegenover elkaar afgezet. Als het gemiddelde van de puntenwolk in de residual plot ongeveer 0 is, dan kan worden gezegd dat de aanname over lineariteit klopt. In het figuur is een lijn door waarde 0 getrokken. Deze lijn geeft goed het

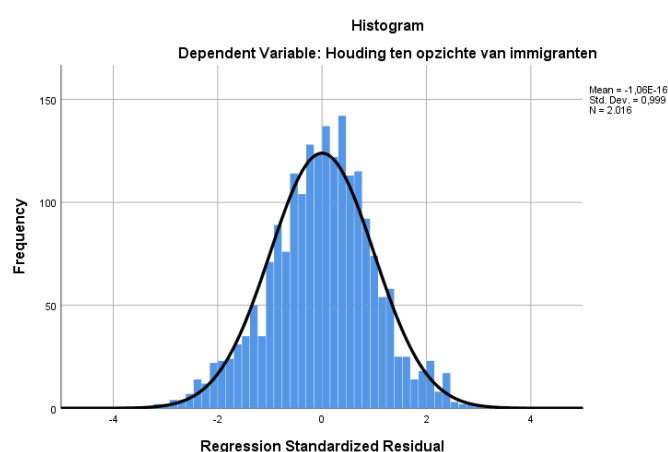

Figuur 1: Residual plot van de gestandaardiseerde residuen en gestandaardiseerde voorspelde waarden.

gemiddelde weer van de puntenwolk en hierdoor kan worden gezegd dat de aanname over een lineair verband klopt.

Als de aanname over homoscedasticiteit klopt zou de verdeling van de punten in residual plot ongeveer gelijk moeten zijn. De spreiding van de punten rondom de lijn zou ongeveer gelijk moeten zijn, dus zonder grote afwijkingen. Dit komt overeen met datgene wat in het figuur te zien is. De punten aan de boven- en onderkant en aan de linker- en rechterkant is ongeveer gelijk. Er zijn niet veel punten die afwijken van de gemiddelde spreiding van de andere punten en hierdoor kan er worden gezegd dat er ook aan de aanname over een constante conditionele standaarddeviatie is voldaan.

De laatste aanname die gecontroleerd moet worden is de aanname over de normaal verdeeldheid van de error. Deze aanname kan gecontroleerd worden aan de hand van een PP-plot of een histogram van de gestandaardiseerde residuen. In het figuur hiernaast is een histogram van de gestandaardiseerde residuen te zien. In het figuur is eveneens een normaal verdeelde curve getekend om histogram te kunnen vergelijken. In het figuur is te zien dat de verdeling van de staven

Figuur 2: Histogram van de gestandaardiseerde residuen

redelijk goed onder de curve van de normaal verdeeldheid passen. Niet alles komt even goed onder de curve terecht, maar bij benadering kunnen we wel zeggen dat de verdeling gestandaardiseerde residuen normaal verdeeld is. Op basis van de getrokken conclusies over de aannames kunnen we wel stellen dat er aan alle aannames is voldaan en dat de analyses zonder probleem uitgevoerd kunnen worden.

Multicollineariteit

Naast het controleren van de aannames is het van belang om te checken voor multicollineariteit.

Multicollineariteit houdt in dat twee of meer verklarende variabelen uit een model sterk

gecorrleerd zijn met elkaar. Als dit het geval is kan dit de berekening van de coëfficiënten beïnvloeden. Multicollineariteit kan worden gecontroleerd door de VIF-waarden van alle variabelen uit te rekenen. Multicollineariteit houdt in dat twee of meer verklarende variabelen uit een model sterk gecorrleerd zijn met elkaar. Als dit het geval is kan dit de berekening van de coëfficiënten beïnvloeden. Multicollineariteit kan worden gecontroleerd door de VIF-waarden van alle variabelen uit te rekenen. Er wordt aangenomen dat bij een VIF-waarde van 4 of hoger sprake is van multicollineariteit. De VIF-waarden voor de vijf onafhankelijke variabelen geslacht, leeftijd, landelijk karakter van de woonplaats, opleiding en bestaansonzekerheid zijn opeenvolgend: 1,021, 1,099, 1,026, 1,126 en 1,045. Alle scores van de variabelen komen niet boven de score 4 uit en hierdoor kan er aangenomen worden dat er in dit model geen sprake is van multicollineariteit. Daardoor hoeven er voor het doen van de analyses verder geen aanpassingen voor worden gedaan.

Outliers

Afsluitend zal er gekeken worden naar mogelijke outliers. Aan de hand van de volgende vijf statistieken kan er gekeken worden of er in dit model outliers zitten: de gestandaardiseerde residuen, de Leverage, de DFbeta, de DFfit en de cook's distance. Zo hebben outliers bij de gestandaardiseerde residuen een score kleiner dan -3 of groter dan 3. De leverage geeft aan hoe ver een bepaalde cases afwijkt op de gemiddeldes van de onafhankelijke variabelen. Een hogere score geeft dus aan dat de observatie veel invloed heeft op de helling. Bij deze statistiek hebben outliers een score groter dan $2 \times$ het aantal parameters gedeeld door de n . Voor dit onderzoek geeft dit dus een vergelijkingswaarde van $2 \times 5 / 2016 = 0,0050$. De DFbeta van een observatie geeft aan hoeveel effect het verwijderen van deze observatie heeft op de schattingen van de regressiecoëfficiënten. De laatste twee statistieken, de DFfit en de cook's distance, geven aan hoeveel effect het verwijderen van de observaties heeft op de voorspelde waarden van het model. Beide de waarden voor DFbeta en DFfit van observaties moeten vergeleken worden met de rest van de gegevens, als deze duidelijk vele malen groter zijn zullen deze observaties zeer waarschijnlijk outliers zijn. Als observaties een waarde hebben die groter is dan 1 voor

de Cook's distance statistiek is er serieus sprake van outliers. Als alle cases worden geïnspecteerd voor deze statistieken kan er een conclusie worden getrokken over mogelijke outliers. Er is geen enkele case die op meer dan 1 van deze statistieken de grenswaarde overstijgt of relatief een grote waarde heeft. Enkele cases hebben bijvoorbeeld op de gestandaardiseerde residuen of de Leverage wel een relatief hoge score, maar de scores op de andere statistieken geven dan niet genoeg reden om hier wat aan te doen. Dit betekent dus dat er geen beslissingen hoeven worden gemaakt over het verwijderen of behouden van cases die een grote invloed op de statistieken hebben.